

РОЗДІЛ I

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК: 001.891.3:351.746.1

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2021-76-3-9-18>

Загуменна Юлія Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0617-8363>

СВІТОГЛЯДНО-ПОНЯТІЙНІ ТА НАУКОВО- ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БЕЗПЕКОВОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ В СТАРОДАВНЬОМУ СВІТІ

У статті на основі новітніх досягнень теоретико-правової науки та інших суміжних наукових дисциплін комплексно досліджено світоглядно-понятійні та науково-теоретичні аспекти безпекової проблематики в Стародавньому світі. Автором проведено аналіз проблем генези та еволюції безпекової проблематики в історії політико-правової думки. Зроблено висновок, що цінність безпеки як суспільного феномену усвідомлюється спершу через близькі за значенням терміни, що позначають мир, спокій, стабільність, упорядкованість, добробут, справедливість, відсутність військових дій, процвітання суспільства тощо. У цілому безпекова проблематика в межах давньосхідної політико-правової думки пройшла тривалий і складний шлях: від перших інтуїцій і «прозрінь» до розлогіх розмірковувань на тему безпеки індивіда, суспільства й держави. Тим самим було закладено основи для поступового збагачення цього дискурсу в умовах античної політико-правової думки, яка багато в чому була спадкоємицею давньосхідних політико-правових мислительних традицій.

Ключові слова: безпека людини, суспільства, держави; політико-правові вчення; інтелектуальна традиція; картина світу; релігія; міфологія; філософія; сакралізація; цивілізація; варварство; монархія; східна деспотія.

Постановка проблеми. Проблематика національної безпеки має багатовікову історію і супроводжувала розвиток людської цивілізації практично від самого її початку до сьогодні, тому ризикнемо припустити, що дискурс щодо національної безпеки зберігатиме свою актуальність для людства доти, доки в тому чи іншому вигляді зберігатиметься поділ світу на кордони, існуватимуть конфлікти та війни, доки сама людина усвідомлюватиме свою «самість», індивідуальну слабкість, вразливість і граничну незахищеність перед обличчям різноманітних природних і соціальних загроз, а останні зберігатимуть свою значущість і вимагатимуть належного та своєчасного наукового осмислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Характерно, що більшість дослідників узагалі відносить поняття національної безпеки (і відповідну інтелектуальну традицію) до витворів юридичної та політологічної літератури Нового часу [1, с. 15; 2, с. 5], а уявлення про безпеку в Стародавньому світі вважаються такими, що не виходили за межі звичаєвих уявлень [3, с. 46]. Натомість інші автори наполягають на витоках осмислення національної безпеки лише в античній політико-правовій думці [4, с. 38; 5, с. 176; 6, с. 32; 7, с. 7–14; 8, с. 7; 9, с. 35; 10, с. 82]. При цьому як у першому, так і в другому випадках європейська політико-правова традиція аналізується узвичаєно, майже винятково, насамперед в особі чільних її представників (Платона, Аристотеля, Полібія, Цицерона та ін.). Проте, не заперечуючи проти вагомості античного внеску в розробку юридичної концепції національної безпеки, вважаємо за можливе включити означену проблематику в ширший просторовий та історичний контекст, а саме в дискурс політико-правової думки Стародавнього світу в цілому, не протиставляючи її античний «сегмент» давньосхідному «сегментові» (першому був властивий антропоцентризм, тоді як другому – переважно соціо- та геоцентризм [11, с. 126]), а також розуміючи суттєву специфіку цієї традиції, певну умоглядність та недиференційованість конструкцій безпеки в загальному державно-правовому дискурсі того часу, що було пов'язано з особливостями картини світу, властивої для людини Стародавнього світу загалом.

Тому, на наш погляд, доцільно підтримати третій підхід у наукових дослідженнях проблем генези та еволюції безпекової проблематики в історії політико-правової думки. Цього підходу, зокрема, дотримуються ті автори, які наполягають на правомірності віднесення безпекової проблематики до найдавніших категорій державно-правового дискурсу, безпосередньо пов'язаних із поняттями держави, суспільства, індивіда, війни й миру тощо [12, с. 179–185; 13, с. 94–103; 14, с. 29; 15, с. 128]. Так, серед сучасних зарубіжних учених, які досліджують безпекову проблематику в контексті історії політичних і правових учень Стародавнього світу, слід насамперед виокремити Ф. Арендса, О. Астапову, С. Брелаза, В. Бушуєва, І. Вейнберга, Х. Віршубські, Дж. Гамільтона, А. Глебова, Є. Данілова, С. Дмитрієва, П. Дюкрі, Д. Йенсіча, Г. Інстинські, Г. Колганову, А. Кнеппе, Б. Кршева, Р. Лафера, Е. Лінтотта, О. Неверова, О. Овчіннікова, А. Оппенгейма, У. Персі, Т. Рікманса, С. Річчі, Е. Сільверіо, Л. Скубченко, Дж. Уайта, С. Утченка, Г. Франкфорта, А. Шрім-Хайнс, В. Якобсона та ін. До напрацювань українських науковців, які розглядали окремі проблеми безпекової тематики в контексті політико-правових та соціально-філософських учень Стародавнього світу, належать роботи С. Антипова, В. Антонова, С. Горбатюк, Г. Демиденка, О. Дзьобаня, Н. Клименко, А. Кормича, І. Логвиненка, Є. Логвиненко, Є. Мануйлова, Р. Михайловського, В. Ржевської, В. Шаблістого та ін. Щоправда, у їхніх розвідках здебільшого висвітлюються і домінують політологічні та соціально-філософські аспекти дослідження національної (і донаціональної) безпеки, натомість політико-правовий контекст і відповідні акценти змісту цих учень виокремлені й опрацьовані недостатньо.

Метою цієї статті є наукове дослідження світоглядно-понятійних та науково-теоретичних засад безпекової проблематики в Стародавньому світі.

Виклад основного матеріалу. Такий стан розробки проблеми виник до появи й поширення деяких упереджених та очевидно спрощених тверджень, які іноді трапляються навіть у роботах таких авторитетних науковців-правників, як, наприклад, В. Антонов, який у своїй нещодавній монографії, присвяченій дослідженню конституційно-правових засад національної безпеки України, зазначив, що нібито «досягнення людством порівняно невисокого ступеня суспільного та інтелектуального розвитку не дало змоги на той час (в умовах Стародавнього світу. – Ю. З.) створити і відповідних систематизованих наукових учень щодо розуміння таких явищ, як безпека, її природа, джерела, основні рушійні сили тощо. Для побудови таких наукових систем необхідно було виникнення і певних умов: по-перше, здатність до абстрактного мислення; по-друге, спроможність не тільки досягнути

існуючі факти у сприйнятті поняття, а й узагальнити їх і, по-третє, знаходити провідні ідеї шляхом їх систематизації, об'єктивного наукового вивчення та аналізу» [16, с. 11]. Тим самим автор, по суті, «відмовляє» в науковому статусі розробкам проблеми безпеки від давньоєгипетських текстів до творів Платона й Аристотеля, що навряд чи можна вважати адекватним і переконливим підходом. Навпаки, за спостереженнями відомих українських учених-безпекознавців О. Дзьобаня та Є. Мануйлова, «вже у філософських поглядах Стародавнього Сходу відбувається зміна установок у розумінні безпеки. Пояснення небезпек стає абстрактно-понятійним, причини бід, нещастя пов'язуються із способом життя людини, а способи забезпечення безпеки розуміються як пошук шляху до доброчесності, зводяться до зміни, духовного вдосконалення особистості й суспільства» [17, с. 23–24]. Із цією позицією солідаризуються і зарубіжні дослідники, наголошуючи, що вже в Стародавньому світі, насамперед на Давньому Сході, відбувався поступовий перехід від міфологічного та релігійного до абстрактно-понятійного розуміння безпеки і небезпеки [18, с. 15].

Вочевидь, давнина та «інакшість» таких безпекознавчих міркувань мислителів Стародавнього світу (похідні від тогочасної картини світу, властивої авторам відповідних трактатів), які часто були подані в символічній формі, що потребує додаткової інтерпретації (у сучасному розумінні – переважно логічних, а не символічних понять і категорій), не повинні призводити до сучасного штучного заниження їх загальнофілософського рівня, до применшення їх внеску в інтелектуальну традицію осмислення проблем безпеки та до певної інтелектуальної «зверхності». Зрештою, вважаємо, що зазначений підхід аж ніяк не узгоджуватиметься з політико-правовою думкою давнього минулого, спрощуватиме її розуміння та інтерпретацію. Як убачається, маємо сприймати той набуток як витвір «школи альтернативного мислення», багато в чому несподіваний та інновативний для європейської логоцентричної картини світу, що дасть змогу зіставляти різні концепції національної безпеки з урахуванням багатоміжової дискусії щодо цієї проблематики [19, с. 2].

Поняття безпеки тривалий час асоціювалося у віруваннях стародавніх єгиптян, вавилонян та асирійців із поняттями природних і соціальних гараздів, стабільності, миру, добробуту, цілісності соціуму, відсутності в ньому ворожнечі тощо. Тож не випадково, що ці питання перебували серед центральних, визначальних проблем, якими переймалися і правителі, і піддані стародавніх держав. Без постановки та раціонального розв'язання цих питань годі було очікувати на розуміння того, що ж саме стимулювало прагнення цивілізацій, наприклад, Вавилонії та Ассирії (які проіснували понад тисячу років до VII–V ст. до н. е. на території Стародавньої Месопотамії) «забезпечити собі прийнятну форму існування, за якої вони могли б втілити свої духовні та політичні устремління і досягти стабільності – вічного й недосяжного ідеалу» [20, с. 15].

Тому існування людини в умовах перших державно організованих суспільств можна визнати лише відносно безпечним, а надто коли мова йшла про соціальні групи, на які накладався тягар податків, військової служби, примусового залучення до будівельних, іригаційних та інших робіт. А приклад, коли стабільність і відносний добробут життя стародавніх єгиптян в умовах міцної та усталеної патерналістської структури доби Давнього царства упродовж майже 500 років сформувавши в них оптимістичні погляди на світоустрій та безпеку [21, с. 58], був радше винятком, аніж правилом під час частих війн, завоювань, розпаду держав Стародавнього Сходу.

Із розвитком державної організації суспільства поступово здійснювався і перехід від міфолого-язичницького та релігійного пояснення джерел нещастя, страждань, небезпек до їх раціоналістичного (у тому числі філософсько-понятійного) витлумачення [22, с. 11]. Це було спричинене ще одним суттєвим переворотом, що позначився на новому сприйнятті категорії безпеки в тодішньому людському суспільстві. Якщо в додержавну добу це поняття не мало фіксованого значення, сприймалося на буденному, інтуїтивному рівні повсякденного досвіду та не було формально закріплено, то виникнення держав відбувалося паралельно з появою писемності, що зумовило перші спроби фіксації уявлень про безпеку на тих чи тих

матеріальних носіях [23, с. 157]. При цьому майже відразу почалися спроби раціоналізації уявлень про безпеку суспільства, пов'язані із символічною розробкою цієї категорії.

У свою чергу, високий ступінь символізації категорії безпеки в Стародавньому світі засвідчив, що вона не розглядається як заздалегідь установлений порядок, а є предметом критичної рефлексії [24, с. 154]. Така увага сприяла поступовій раціоналізації категорії безпеки, що відповідає «тенденції ставити корінні проблеми головних символічних сфер у плані зростаючої абстрактності їх формулювання, зростаючої логічної абстрактності, зростаючої логічної чіткості й узагальнюючої фразеології» [24, с. 154; 25, с. 171–172].

Щодо цього доцільно зробити застереження: загалом відмітною рисою міфологічного мислення давньосхідної людини, у свідомості якої домінували прийоми й стереотипи міфологічного мислення, були об'єктивні труднощі з виокремленням та опрацюванням абстрактних категорій, таких як безпека. Тому сам факт наявності таких слів у словниках давньосхідних народів засвідчує, що позначуване ним явище було важливим та значущим для тогочасної людини й суспільства в цілому [11, с. 128].

У цьому сенсі показовим є те, що, наприклад, у давньоєгипетській мові спершу взагалі не існувало лексеми, яка б точно відповідала нашому поняттю «безпека». Проте це не означає, що «життя без загроз і небезпек» не осмислювалося в Стародавньому Єгипті. Якщо ж погодитися із синонімічною близькістю понять стабільності, світопорядку, справедливості, то ключовою для єгиптян була концепція «Маат», у якій центральним було це синтетичне поняття, що включало в себе поняття «правда», «істина», «справедливість», «правопорядок», «етична норма», «божественна настанова», «закон» тощо на противагу поняттям хаосу, злу, брехні. Утілені в численних давньоєгипетських текстах, уявлення про «маат» і були осередком тогочасної давньоєгипетської концепції безпеки, де тісно перепліталися правові (звичаєво-правові) та етичні, сакральні та профанні, онтологічні й гносеологічні аспекти. Зокрема, з першим перехідним періодом та добою Середнього царства (2155–1785 рр. до н. е., VII–XII династії) пов'язано створення розгорнутих учень про «маат», які, зокрема, обґрунтовують роль монарха як гаранта «маат» та містять етичні концепції царської влади [26, с. 117]. Ці уявлення були з часом розвинуті в таких літературних пам'ятках, як «Повчання Птаххотепа» (XXVIII ст. до н. е.), «Життєпис вельможі Уни» (XXVI ст. до н. е.), «Розпорядження в Коптосі» (XXV ст. до н. е.), «Повчання Гераклеопольського царя своєму сину» (XXIII ст. до н. е.), «Повчання Аменемхета I» (XX ст. до н. е.), «Речення Іпусера» (XVIII ст. до н. е.), «Літопис Тутмоса III» (XV ст. до н. е.), «Книга мертвих» (II тис. до н. е.), а також у багатьох міфах часів Середнього, Нового і Пізнього царств (XXI–VI ст. до н. е.) [27, с. 18–24].

За переконаннями стародавніх шумерів (у IV–III тис. до н. е.), одним із перших благодіянь, виявлених богам космосу і людині, було встановлення божественного світопорядку, що позначався терміном «ме». Цей багатозначний термін, близький до категорії «безпека», перекладається як правильний перебіг подій, що забезпечує порядок і спокій у світі; субстанція, внутрішня сила, енергія кожного предмета; соціальні (моральні, етичні) норми; закон у найширшому сенсі слова тощо. Так, у шумерському міфі про богиню Інанну відтворений цілий перелік різних сфер життя, що керувалися «ме»: «верховна влада», «влада богів», «царський трон», «істина», «сходження у підземне царство», «повернення з підземного царства», «героїзм», «влада», «ворожнеча», «доброта», «правосуддя», «чвари», «мир» та ін. [28, с. 56].

Однак дещо ближчим до сучасного поняття безпеки є давньоакадське слово «šlm», що має значення «бути цілим, неушкодженим, благополучним, здоровим, завершеним, досконалим». Так, уже в текстах законів Хаммурапі (середина XVIII ст. до н. е.) існує низка контекстів, що дозволяють перекладати слова, утворені від кореня «šlm», у значенні «безпека». Надалі в давньомесопотамській культурі виокремлюються дві важливі категорії, що втілюють концепцію безпеки держави: «kittum» (від кореня «kwn» – «бути міцним,

правильним, істинним») і «mīšarum» (від кореня «jšr» – «бути рівним, прямим, справедливим, милостивим, цілим, неушкодженим») [15, с. 129].

Також близьким до сучасного тлумачення безпеки є поняття, що ним оперують старозаповітні автори (які писали давньоєврейською мовою) – «šal'om», яке етимологічно близьке давньоакадському відповіднику. Це слово, що мало загальносемітське поширення, позначало різноманітні стани: від цілісності до задоволеності, достатності, узгодженості й миру, від часткового стану «не війни» до всезагальної гармонії, що включала тілесне й душевне здоров'я людини, матеріальний добробут, безпеку, позбавлення від зла, особливо добрі стосунки людини з Богом. У спеціальній літературі наголошується, що така інтерпретація поняття «šal'om» є не лише результатом людських дій, а й передусім проявом Божої милості [11, с. 188].

У давньокитайській мові також було два основних відповідника до поняття «безпека». Перший передається словосполученням «аньцюань», що перекладається як «спокій, суцільний спокій, умиротворення». Іншим знаком, що входить до багатьох термінів, пов'язаних із безпекою, є «бао», що має значення «захищати». Цікаво простежити смислове збагачення цих категорій упродовж часу. Так, за правління династії Західна Чжоу (1122–770 рр. до н. е.) знак «аньцюань» набув значення «умиротворити когось (шляхом візиту й пожалування дарів)». У період Східної Чжоу (770–256 рр. до н. е.) з'являється ще одне значення: «забезпечити мир / спокій серед народу». Поряд із цим уживається ще вислів «дань», тобто «Великий спокій», який застосовується для позначення довгоочікуваних періодів всезагального миру. При цьому «мир» розуміли як відсутність не тільки війн, а й стихійних лих і неврожайів, які, згідно з уявленнями давніх китайців, указували на некомпетентність або гріховність правителя [29, с. 70–78].

Висновки. Як свідчить аналіз давньосхідних лексичних відповідників до поняття «безпека», усі вони не були однозначними, а переважно охоплювали ще й суміжні явища як соціального, так і природного характеру. При цьому через різні причини це поняття «не володіє фіксованим понятійним значенням «тотального охоплення», але являє собою швидше символ обширного смислового поля, що організує спосіб бачення цієї проблематики, що утримує її єдність і «вписує» це знання в культуру» [30, с. 11].

До того ж безпека та небезпека виразно протиставляються вже в давньосхідних уявленнях про світ соціального життя, а небезпеки певним чином каталогізуються, упорядковуються, класифікуються та осмислюються. Вони є тісно вписаними у світ макрокосму та світопорядку. Це підтверджує зроблене культурологами спостереження стосовно того, що в історії «культура безпеки сутнісно організована довкола діалектично пов'язаної опозиційної пари «небезпека-безпека», тому репрезентація концепту «безпека» в культурі завжди ґрунтується на виробництві: 1) знаків і символів небезпеки (маркерів вразливості) як характеристик висхідної умови; 2) знаків і символів безпеки (маркерів сили) як цільового стану; 3) поведінкових / діяльнісних стратегій досягнення цілі» [30, с. 14].

Політико-правова думка Стародавнього Сходу стимулювала опрацювання безпекової проблематики в контексті загальних уявлень про співвідношення земних і позаземних сил в облаштуванні суспільного організму, у політогенезі та правогенезі, а також у контексті уявлень про співвідношення індивіда, суспільства і держави.

Давньосхідна політико-правова думка ще не знає відділення безпеки суспільства від безпеки держави: за умов домінування давньосхідної деспотії як панівної форми державного правління, що «поглинає» суспільство й повністю підпорядковує як суспільне, так і приватне життя тотальному контролю і наглядові з боку бюрократичного державного апарату, у міркуваннях політико-правового характеру мають істотне значення саме питання державної, а не суспільної чи індивідуальної безпеки.

Поступово на рівні давньосхідної політико-правової традиції осмислення проблем безпеки переходить у площину війни та миру, а також забезпечення стабільності суспільного життя і потреб підданих. Отже, увиразнюються елементи внутрішньодержавної і

зовнішньополітичної, економічної і військової безпеки як різновидів (форм) безпеки, хоч їх виокремлення ще не має систематизованого й послідовного характеру в політико-правовій думці Стародавнього Сходу. Розвиток військової інфраструктури, зміцнення армії, вдалі військові операції вважаються чи не основним обов'язком державця в гарантуванні безпеки країни. Проте ці напрями його діяльності все ж урівноважуються і певною миротворчою (зокрема, господарською) діяльністю, спрямованою на підтримання економічної безпеки суспільства, найперше – соціальних низів.

Етапичний характер давньосхідної політико-правової свідомості продукує уявлення про ключову роль монарха, що уособлює державу, в забезпеченні безпеки соціуму. З огляду на це безпека суспільства, з одного боку, постає як результат плідної взаємодії царствених – як надземних, так і суто земних – сил, а з другого боку, є неодмінною умовою розквіту держави, зміцнення добробуту її громадян, підтримання в країні соціального миру та стабільності.

Сакралізація держави та правителя певним чином втілюються в сакралізації функції із забезпечення безпеки країни. Поступово утверджується уявлення про забезпечення безпеки як функцію держави та державця, а успішність таких дій дедалі більше сприймається як критерій ефективності державного управління.

У давньосхідній політико-правовій думці, особливо в давньоіндійській та давньокитайській, поступово утверджуються позиції щодо елементів механізму забезпечення безпеки, до якого включаються, крім правителя та чиновників, також армія, таємні та розвідувальні служби, дипломатичні служби тощо.

Далеким від остаточного вирішення є й питання щодо ролі та місця права, правових регуляторів у забезпеченні безпеки суспільства й держави. Давньосхідна традиція ще не знала остаточного виокремлення права із системи соціонормативної регуляції суспільних відносин. Тому право тісно взаємодіє зі звичаями, ритуалами, табу, релігійними та політичними нормами в гарантуванні безпеки соціального життя. Поступово, зокрема на прикладі Стародавньої Індії і Стародавнього Китаю, можна помітити посилення уваги давньосхідних мислителів до розробки проблематики держави та права в забезпеченні безпеки. Вагому роль у такому напрямі безпекознавчого дискурсу починають відігравати правові норми, спрямовані на встановлення юридичної відповідальності за вчинення людьми тих чи тих правопорушень. Осмислюється безпекове значення цих норм та їхня роль у гарантуванні соціального миру.

У цілому безпекова проблематика в межах давньосхідної політико-правової думки пройшла тривалий і складний шлях: від перших інтуїцій і «прозрінь» до розлогіх розмірковувань на тему безпеки індивіда, суспільства й держави. Тим самим було закладено основи для поступового збагачення цього дискурсу в умовах античної політико-правової думки, яка багато в чому була спадкоємицею давньосхідних політико-правових мислительських традицій. Найперше, в чому вона спромоглася перевищити своїх «учителів», – це суттєво раціоналізувати підходи до проблеми безпеки, включити у відповідний дискурс проблему безпеки людини у співвідношенні з проблемами безпеки суспільства й держави, а також наголосити на потребах правового гарантування суспільної безпеки в умовах державної організації суспільного життя (спершу в умовах полісної, а потім – імперської його організації).

Список використаних джерел

1. Овчинников А. И. Формирование понятия «национальная безопасность» в истории государственно-правовой мысли. *Философия права*. 2014. № 5 (66). С. 15–19.
2. Овчинников А. И., Мамычев А. Ю., Кравченко А. Г. Основы теории национальной безопасности : учебное пособие; М-во образования и науки РФ, Владивостокский гос. ун-т экономики и сервиса. Москва : РИОР, 2014. 252 с.

3. Беляев В. П., Беляева Г. С., Чапчиков С. Ю. Эволюция понятия национальной безопасности (историко-правовой срез). Часть первая. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 5: Юриспруденция*. 2016. № 3 (32). С. 45–53.
4. Гаранина О. Д., Усик И. В. Онтологические смыслы категории «безопасность» в философской ретроспективе. *Научный вестник МГТУГА*. 2008. № 129. С. 37–42.
5. Дмитраков А. М. Концепт «безопасность» в философии культуры и социально-гуманитарном знании. *Научные ведомости БелГУ. Сер. Философия. Социология. Право*. 2018. Т. 43, № 1. С. 176–181.
6. Зиатдинов Д. Ф. Теоретические подходы к проблемам безопасности в международных отношениях: концепция безопасности человека. *Мировая политика*. 2020. № 4. С. 32–52.
7. Ирошников Д. В., Сангаджиева К. В. Вопросы государственной безопасности в политико-правовой доктрине: история и современность. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Юридические науки*. 2013. № 4. С. 7–14.
8. Калашнікова Л. В. Соціально-філософські витoki становлення концепту безпеки у протосоціології. *Грані: наук.-теорет. альманах*. 2016. № 9. С. 6–13.
9. Плотников В. С. Социальная безопасность в транзитивном обществе: содержание и механизмы обеспечения: автореф. дис. ... канд. социол. наук. Новосибирская государственная академия экономики и управления. Новосибирск, 2004. 175 с.
10. Хлобустов О. М., Рыкунов В. И., Павленко С. З. Права человека и интересы национальной безопасности. Москва: Московская школа прав человека, 1999. 232 с.
11. Вейнберг И. П. Рождение истории. Историческая мысль на Ближнем Востоке середины I тысячелетия до н. э. Москва: Наука, 1993. 352 с.
12. Бушуев В. А. Понятие национальной безопасности в отечественном и зарубежном государственно-правовом дискурсе. *Известия Южного федерального университета. Сер.: Технические науки*. 2013. № 6 (143). С. 179–185.
13. Глебов А. Н., Неверов А. Я. Генезис и развитие концепта «безопасность» в политико-правовых учениях Древнего Востока и Античности. *Вестник Тюменского государственного университета. Социально-экономические и правовые исследования*. Тюмень: Изд-во Тюм. гос. ун-та, 2018. Т. 4. № 2. С. 94–103.
14. Горбатюк С. Є. Еволюція феномену безпеки: від стародавніх політико-правових учень – до сучасної наукової думки. *Вісник НАДУ при Президентові України*. 2016. № 2. С. 28–35.
15. Колганова Г., Петрова А. Царь как гарант безопасности и стабильности государства (на примере Древней Месопотамии и Древнего Египта). *Безопасность как ценность и норма: опыт разных эпох и культур: материалы Международного семинара*, г. Суздаль, 15–17 ноября 2011 г. Санкт-Петербург: Интерсоцис, 2012. С. 128–138.
16. Антонов В. О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія / наук. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с.
17. Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади: монографія / за заг. ред. О. П. Дзьобаня. Харків: Право, 2021. 776 с.
18. Кружков А. П. Социально-философские аспекты создания безопасной среды: автореф. дисс. ... канд. филос. Наук: 09.00.11. Чуваш. гос. ун-т им. И. Н. Ульянова. Саранск, 2009. 153 с.
19. История политических и правовых учений: учебник / под ред. О. Э. Лейста. Москва: Юридическая литература, 1997. 576 с.
20. Оппенгейм А. Л. Древняя Месопотамия. Портрет погибшей цивилизации (пер. с англ.). Москва: Наука, 1990. 319 с.
21. Ладынин И. А. Сакрализация царской власти в древнем Египте в конце IV – начале II тыс. до н. э. Сакрализация власти в истории цивилизаций. Части I, II, III / отв. ред.: Д. М. Бондаренко, Л. А. Андреева, А. В. Коратаев. Москва: Б.м., 2005. С. 55–81.
22. Дзьобань О. П., Михайловський Р. А. Проблема безпеки: від античності до Ренесансу. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2016. Випуск 6 (15). С. 11–18.
23. Кикоть-Глуходедова Т. В. Эволюция понятия «безопасность» по мере перехода от родоплеменных отношений к государству. *Вестник Московского ун-та МВД России*. 2014. № 10. С. 157–158.
24. Эйзенштадт Ш. Н. Революция и преобразование обществ. Сравнительное изучение цивилизаций (пер. с англ. А. В. Гордона) / под ред. С. Б. Ерасова. Москва: Аспект Пресс, 1999. 416 с.
25. Geertz C. *The Interpretation of Cultures*. N. Y.: Basic Books 1973. 576 p.

26. Жданов В. В. Эволюция категории Маат в древнеегипетской мысли. Москва : Современные тетради, 2006. 136 с.
27. Матъе М. Э. Избранные труды по мифологии и идеологии Древнего Востока. Москва : Восточная литература, 1996. 326 с.
28. Титаренко И. Н. История культуры Древнего Востока : учебное пособие. Таганрог : Изд-во ТТИ ЮФУ, 2010. 222 с.
29. Дмитриев С. Безопасность в Китае: термин и коннотации. *Безопасность как ценность и норма: опыт разных эпох и культур : материалы Международного семинара*, г. Суздаль, 15–17 ноября 2011 г. Санкт-Петербург : Интерсоцис, 2012. С. 70–78.
30. Фетисова Ю. В. Культура безопасности : автореф. дисс. ... канд. филос. наук : 09.00.13. Ом. гос. пед. ун-т. Омск, 2009. 26 с.

References

1. Ovchinnikov, A. I. (2014). Formirovanie ponyatiya «nacional'naya bezopasnost'» v istorii gosudarstvenno-pravovoj mysli. *Filosofiya prava* [Formation of the concept of «national security» in the history of state and legal thought. *Philosophy of Law*]. № 5 (66). S. 15–19 [in Russian].
2. Ovchinnikov, A. I., Mamychev, A. Yu., Kravchenko, A. G. (2014). *Osnovy teorii nacional'noj bezopasnosti* [Fundamentals of National Security Theory] : учебное пособие; М-во образования и науки РФ, Vladivostokskij gos. un-t ekonomiki i servisa. Moskva : RIOR, 252 s. [in Russian].
3. Belyaev, V. P., Belyaeva, G. S., Chapchikov, S. Yu. (2016). Evolyuciya ponyatiya nacional'noj bezopasnosti (istoriko-pravovoj srez). Chast' pervaya. *Vestn. Volgogr. gos. un-ta. Ser. 5, Yurisprud.* [Evolution of the concept of national security (historical and legal cut). Part one. *Vestn. Volgogr. state university*]. № 3 (32). S. 45–53 [in Russian].
4. Garanina, O. D., Usik, I. V. (2008). Ontologicheskie smysly kategorii «bezopasnost'» v filosofskoj retrospektive. *Nauchnyj vestnik MGTUGA* [Ontological meanings of the category «security» in a philosophical retrospective. *Scientific Bulletin of MSTUGA*]. № 129. S. 37–42 [in Russian].
5. Dmitrakov, A. M. (2018). Koncept «bezopasnost'» v filosofii kultury i social'no-gumanitarnom znanii. *Nauchnye vedomosti BelGU. Ser.: Filosofiya. Sociologiya. Pravo* [The concept of "security" in the philosophy of culture and social and humanitarian knowledge. *Scientific bulletin of BelSU. Ser.: Philosophy. Sociology. Law*]. T. 43, № 1. S. 176–181 [in Russian].
6. Ziatdinov, D. F. (2020). Teoreticheskie podhody k problemam bezopasnosti v mezhdunarodnyh otnosheniyah : koncepciya bezopasnosti cheloveka. *Mirovaya politika* [Theoretical approaches to security problems in international relations: the concept of human security. *Global politics*]. № 4. S. 32–52 [in Russian].
7. Iroshnikov, D. V., Sangadzhieva, K. V. (2013). Voprosy gosudarstvennoj bezopasnosti v politiko-pravovoj doktrine: istoriya i sovremennost'. *Vestnik Rossijskogo universiteta druzhby narodov. Seriya: Yuridicheskie nauki* [State security issues in political and legal doctrine: history and modernity. *Bulletin of the Peoples' Friendship University of Russia. Series: Legal Sciences*]. № 4. S. 7–14 [in Russian].
8. Kalashnikova, L. V. (2016). Sotsialno-filosofski vytyky stanovlennia kontseptu bezpeky u protosotsiologii. *Hrani: nauk.-teoret. almanakh* [Social-philosophical origins of the establishment of a security concept in protoing sociology. *Grani: Scientific and Theoretical Almanac*]. № 9. S. 6–13 [in Ukrainian].
9. Plotnikov, B. C. (2004). Social'naya bezopasnost' v tranzitivnom obshchestve: sodержanie i mekhanizmy obespecheniya [Social security in transitive society: content and mechanisms] : avtoref. dis. ... kand. sociol. nauk. Novosibirskaya gosudarstvennaya akademiya ekonomiki i upravleniya. Novosibirsk, 175 s. [in Russian].
10. Hlobustov, O. M., Rykunov, V. I., Pavlenko, S. Z. (1999). Prava cheloveka i interesy nacional'noj bezopasnosti [Human rights and national security interests]. Moskva : Moskovskaya shkola prav cheloveka. 232 s. [in Russian].
11. Vejnberg, I. P. (1993). Rozhdenie istorii. Istoricheskaya mysl' na Blizhnem Vostoke serediny I tysyacheletiya do n. e. [The birth of history. Historical thought in the Middle East in the middle of the 1st millennium BC] Moskva : Nauka, 352 s. [in Russian].
12. Bushuev, V. A. (2013). Ponyatie nacional'noj bezopasnosti v otechestvennom i zarubezhnom gosudarstvenno-pravovom diskurse. *Izvestiya Yuzhnogo federal'nogo universiteta. Ser.: Tekhnicheskie nauki* [The concept of national security in the domestic and foreign state-legal discourse. *News of the Southern Federal University. Ser.: Technical Sciences*]. № 6 (143). S. 179–185 [in Russian].

13. Glebov, A. N., Neverov, A. Ya. (2018). Genesis i razvitie koncepta «bezopasnost'» v politiko-pravovykh ucheniyah Drevnego Vostoka i Antichnosti. *Vestnik Tyumenskogo gosudarstvennogo universiteta. Social'no-ekonomicheskie i pravovye issledovaniya* [Genesis and development of the concept of "safety" in the political and legal teachings of the Ancient East and Antiquity. *Bulletin of the Tyumen State University. Socio-economic and legal research*]. Tyumen' : Izd-vo Tyum. gos. un-ta, T. 4. № 2. S. 94–103 [in Russian].
14. Horbatiuk, S. Ie. (2016). Evoliutsiia fenomenu bezpeky: vid starodavnikh polityko-pravovykh uchen – do suchasnoi naukovoï dumky. *Visnyk NADU pry Prezydentovi Ukrainy* [Evolution of the safety phenomenon: from the ancient political and legal students – to modern scientific thought. *Herald of NADU under the President of Ukraine*]. № 2. S. 28–35 [in Ukrainian].
15. Kolganova, G., Petrova, A. (2012). Car' kak garant bezopasnosti i stabil'nosti gosudarstva (na primere Drevnej Mesopotamii i Drevnego Egipta) [The king as a guarantor of the security and stability of the state (on the example of Ancient Mesopotamia and Ancient Egypt)]. *Bezopasnost' kak cennost' i norma: opyt raznykh epok i kul'tur* : materialy Mezhdunarodnogo seminaru, g. Suzdal', 15–17 noyabrya 2011 g. Sankt-Peterburg : Intersocis. S. 128–138 [in Russian].
16. Antonov V. O. (2017). Konstytutsiino-pravovi zasady natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Constitutional and legal ambush of the national security of Ukraine]: monohrafiia / nauk. red. Yu. S. Shemshuchenko. Kyiv : TALKOM. 576 s. [in Ukrainian].
17. Natsionalna bezpeka: svitohliadni ta teoretyko-metodolohichni zasady [National Security: Worldview and theoretical and Methodological Principles]: monohrafiia / za zah. red. O. P. Dzobania. Kharkiv : Pravo, 2021. 776 s. [in Ukrainian].
18. Kruzhkov, A. P. (2009). Social'no-filosofskie aspekty sozdaniya bezopasnoj sredy [Socio-philosophical aspects of creating a safe environment]: avtoref. diss. ... kand. filos. nauk : 09.00.11. CHuvash. gos. un-t im. I. N. Ul'yanova. Saransk. 153 s. [in Russian].
19. Istoriya politicheskikh i pravovykh uchenij [History of political and legal doctrines]: uchebnyk / pod red. O. E. Lejsta. Moskva : YUridicheskaya literatura, 1997. 576 s. [in Russian].
20. Oppenheim, A. L. (1990). Drevnyaya Mesopotamiya. Portret pogibshej civilizacii [Ancient Mesopotamia. A portrait of a lost civilization]. M. : Nauka. 319 s. [in Russian].
21. Ladynin, I. A. (2005). Sakralizaciya carskoj vlasti v drevnem Egipte v konce IV – nachale II tys. do n. e. [Sacralization of the royal power in ancient Egypt at the end of the IV – early II thousand to our era]. *Sakralizaciya vlasti v istorii civilizacij*. CHasti I, II, III / otv. red.: D. M. Bondarenko, L. A. Andreeva, A. V. Korataev. Moskva : B.m., S. 55–81 [in Russian].
22. Dzoban, O. P., Mykhailovskyi, R. A. (2016). Problema bezpeky: vid antychnosti do Renesansu. *Filosofii i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury* [The problem of safety: from antiquity to the Renaissance. *Philosophy and political science in the context of modern culture*]. Vypusk 6 (15). S. 11–18 [in Ukrainian].
23. Kikot'-Gluhodedova, T. V. (2014). Evolyuciya ponyatiya «bezopasnost'» po mere perekhoda ot rodoplemennykh otnoshenij k gosudarstvu. *Vestnik Moskovskogo un-ta* [Evolution of the concept of «security» as the transition from tribal relations to the state. *Journal of the Moscow University of the Ministry of Internal Affairs of Russia*]. № 10. S. 157–158 [in Russian].
24. Ejzenshtadt, SH. N. (1999). Revolyuciya i preobrazovanie obshchestv. Sravnitel'noe izuchenie civilizacij [Revolution and transformation of societies. Comparative study of food civilizations] (per. s angl A. V. Gordona) / pod red. S. B. Erasova. Moskva : Aspekt Press. 416 s. [in Russian].
25. Geertz C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. N. Y. : Basic Books, 576 p.
26. Zhdanov, V. V. (2006). Evolyuciya kategorii Maat v drevneegipetskoj mysli [Evolution of the Maat category in ancient Egyptian thought]. Moskva : Sovremennye tetradi. 136 s. [in Russian].
27. Mat'e, M. E. (1996). *Izbrannye trudy po mifologii i ideologii Drevnego Vostoka* [Selected works on mythology and ideology of the Ancient East]. Moskva : Vostochnaya literatura. 326 s. [in Russian].
28. Titarenko, I. N. (2010). *Istoriya kul'tury Drevnego Vostoka* [Cultural history of the Ancient East]: uchebnoe posobie. Taganrog : Izd-vo TTI YUFU, 222 s. [in Russian].
29. Dmitriev, S. (2012). Bezopasnost' v Kitae: termin i konnotacii [Security in China: Term and Connotations]. *Bezopasnost' kak cennost' i norma: opyt raznykh epok i kul'tur* : materialy Mezhdunarodnogo seminaru, g. Suzdal', 15–17 noyabrya 2011 g. Sankt-Peterburg : Intersocis. S. 70–78 [in Russian].
30. Fetisova, YU. V. (2009). *Kul'tura bezopasnosti* [Safety culture]: avtoref. diss. ... kand. filos. nauk : 09.00.13. Om. gos. ped. un-t. Omsk. 26 s. [in Russian].

Zagumenna Yuliia,
PhD in Law, Associate Professor
(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv)
ORCID:<http://orcid.org/0000-0003-0617-8363>

WORLDVIEW AND CONCEPTUAL, SCIENTIFIC AND THEORETICAL FUNDAMENTALS OF SECURITY ISSUES IN THE ANCIENT WORLD

The security problem is relevant in any historical period, especially it has recently become extremely popular and is so widely used that it is often impossible to identify the nature and limits of applying the basic components of the concepts and categories in this context. Therefore, there is a need to specify the essence and content of the philosophical understanding of the security problem on the basis of the retrospective analysis of worldview and discursive, scientific and theoretical foundations of security issues in the Ancient World. The worldview and discursive, scientific and theoretical aspects of security issues in the Ancient World have been comprehensively studied in the article on the basis of the latest achievements of theoretical and legal science and other related scientific disciplines. Political and legal thought of the Ancient East stimulated the development of security issues in the context of general ideas about the correlation of terrestrial and extraterrestrial forces for the arrangement of the social organism, in political genesis and orthogenesis, as well as in the context of ideas about the correlation of the individual, society and state. The Ancient Eastern political and legal thought does not know the separation of public security from the state security: the issue of state, but not public or individual security is the primary scope of considerations of political and legal nature under the dominance of the Ancient Eastern despotism as the predominant form of government, which «absorbs» society and completely subordinates both public and private life to total control and supervision by the bureaucratic state apparatus. It has been concluded that the value of security as a social phenomenon is perceived and articulated first through close in content terms denoting peace, tranquility, stability, order, prosperity, justice, absence of hostilities, prosperity of society, etc. Security issues within the Ancient Eastern political and legal thought in general has come a long and very difficult way – from the first intuitions and «enlightments» to extensive considerations on the individual, society and state's security matters. Thus, the foundations were laid for the gradual enrichment of this discourse in terms of the ancient political and legal thought, which was largely the successor of the Ancient Eastern political and legal cogitative traditions.

Key words: human security; security of the society; security of the states; political and legal doctrines; intellectual tradition; picture of the world; religion; mythology; philosophy; sacralization; civilization; barbarism; monarchy; eastern despotism.

Надіслано до редколегії 17.08.2021
Рекомендовано до публікації 20.08.2021